

ЕР МОНИТОРИНГИ НАТИЖАЛАРИ АСОСИДА СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

*Бекзод Низамович Инамов - қ.х.ф.ф.д. (PhD), к.и.х.,
“Ўздаверлойиҳа” ДИЛИ мустақил изланувчиси (DSc)
Orcid: [0009-0007-8715-8503]*

Аннотация: Ушбу мақолада ер мониторинги жараёнида олинган маълумотлар асосида суғориладиган ерлардан самарали фойдаланиш масалалари таҳлил қилинган. Мониторинг орқали ерларнинг агроэкологик ҳолати, суғориш тизимларининг техник ҳолати ва деградация даражаси баҳоланиб, уларни яхшилаш бўйича аниқ таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ер мониторинги, суғориладиган ерлар, самарали фойдаланиш, геоахборот технологиялари, агроэкологик таҳлил, деградация, ер ресурслари, спутник кузатувлари.

Бошқа қатор тадбирлар билан бирга суғориладиган ерлардан самарали фойдаланишни ташкил этишда ер мониторинги маълумотлари ҳам катта амалий аҳамиятга эгадир. “Мониторинг” сўзи латинча сўздан олинган бўлиб, “monitor”-огохлантириш, кузатиш, назорат қилиш каби маъноларни англатади. Бу тадбир бугунги кунда иқтисодиётнинг барча жабхаларига тўла кириб борган ва уларни барқарор ривожланишини таъминлашда асосий механизм сифатида кенг қўлланилади.

Шуни алоҳида эътироф этиш зарурки, ушбу мониторинглар ичида ер мониторинги алоҳида ажралиб туради, негаки, бир томондан табиатнинг муҳим таркиби бўлган, иккинчи томондан иқтисодиёт тармоқларининг ишлаб чиқариш воситаси бўлган ер мойдонларини, айниқса қишлоқ хўжалигининг суғориладиган ерларидан самарали фойдаланишни ташкил этишда уларни даврий равишда кузатиш ва назорат қилиш асосида бундай майдонларнинг таркибида ҳамда ҳолатида юз берадиган салбий жараёнларни аниқлаш, шунингдек бундай жараёнларни бартараф этишга қаратилган тадбирлар ишлаб чиқиш ва жорий этиш олдинга қўйилган вазифаларни бажаришда муҳим тадбир сифатида қаралади. Умуман, ер мониторинги – табиий муҳит мониторингининг асосий қисмларидан биридир. У ерларнинг ҳолати, улардан фойдаланиш, ер захираларини кидириш ва ерларни муҳофаза қилиш йўналишлари таҳлилини амалга ошириш учун асос ҳисобланади.

Юқоридаги қоидадан келиб чиққан ҳолда ер мониторингининг асосий вазифалари қуйидагилардир:

– ер фонди ҳолатидаги ўзгаришларни ўз вақтида аниқлаш устидан кузатувлар тизимини ташкил этиш ва амалга ошириш, уларни баҳолаш, салбий жараёнларни башоратлаш ҳамда уларни олдини олиш ва бартараф этиш, қишлоқ хўжалиги мақсадларига мўлжалланган ерлардан самарали фойдаланиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;

– давлат ер кадастрини юритишни, ер тузишни, ер фондидан мақсадли ва оқилона фойдаланишни, ерларни муҳофаза қилишни ва ер ресурсларини давлат томонидан бошқаришни ахборот билан таъминлаш.

Олиб борилган назарий ва амалий тадқиқотлар, илмий манбалардан кўринадик, ер мониторингининг таркибида қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ва экин майдонларида мониторинг ишларини амалга ошириш бундай ерлардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

“Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ва экин майдонларида мониторинг ишларини амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги Низомга мувофиқ:

– қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ва экин майдонлари мониторингини Ўзбекистон Республикаси Миллий географик ахборот тизимидаги давлат ер кадастрининг қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар бўйича ер турлари, майдони, ер эгалари, ердан фойдаланувчилар ва ижарачилар тўғрисидаги маълумотлари асосида амалга ошириш;

– қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ва экин майдонлари мониторингининг Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги, вилоятилар қишлоқ хўжалиги бошқармалари ва туман қишлоқ хўжалиги бўлимлари, шунингдек, “Ўздаверлойиҳа” давлат илмий-лойиҳалаш институти ва унинг ҳудудий бўлинмалари томонидан амалга оширилиши;

– қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ва экин майдонлари мониторингини даврий, жорий ва тезкор мониторинг шаклларида амалга ошириш;

– қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ва экин майдонлари мониторинги давомида олинган маълумотлардан қишлоқ хўжалиги ерлари ҳолати ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги ҳисоботларни тайёрлашда фойдаланиш белгиланган.

Қишлоқ хўжалиги ерлари мониторингида, айниқса, экин ерлари, жумладан суғориладиган экин майдонларидан фойдаланиш ҳолати бўйича ўтказиладиган мониторинг ишлари катта амалий аҳамиятга эгадир. Жумладан, тадқиқотга жалб қилинган Навоий вилоятининг суғориладиган экин майдонларини режада кўзда тутилган экинлар билан бандлиги бўйича ўтказилган мониторинг натижалари қуйидаги, 1-жадвалда келтирилган.

Навоий вилояти ҳудудларида 2024 йилда экилган ғалла майдонлари*

Т.р	Туманлар	режа бўйича, га	экилган майдон, га	фарқи	
				гектар +/-	режага нисбатан, %, +/-
1	Кармана	5195	4696	-499,0	-9,6
2	Конимех	1650	1898	+248,0	+15,0
3	Қизилтепа	9200	10197	+997,0	+10,8
4	Навбаҳор	7750	7745	-5,0	-0,06
5	Хатирчи	10100	9604	-496,0	-4,9
	Вилоят бўйича	34 300	34 245	-55,0	-0,16

*Вилоят қишлоқ хўжалиги бошқармаси маълумотлари.

1-жадвал маълумотларидан кўринадикки, суғориладиган экин майдонларини режага мувофиқ ҳолда буғдой экини билан банд қилишда туманларда турлича ҳолат кузатилади. Хусусан, Кармана тумани бўйича ўтказилган мониторинг ишлари туманда ғалла экини экиш режаси 9,6%га бажарилмаган, Хатирча туманида ҳам 4,9%га бажарилмаган. Аксинча, Конимех туманида ғалла экиш режаси 15,0 %га, Қизилтепа тумани эса 10,8 %га ортиғи билан бажарган. Экин майдонларининг бундай аниқ мониторингини юритиш уларни қай даражада фойдаланилаётганлигини кўрсатади.

Суғориладиган қишлоқ хўжалиги ерларини мониторингини юритиш уларни қишлоқ хўжалиги айланмасидан чиқиб кетиш сабабларини ўрганишда ҳам жуда муҳимдир. Хусусан, Навбаҳор тумани бўйича ўтказилган ер мониторинги натижалари кўрсатадигани, қишлоқ хўжалиги фойдаланишидан чиқиб кетган жами 498,54 гектар суғориладиган ерлардан 91,84 гектари мелиоратив ҳолати ёмонлашгани, 30,05 гектари сув таъминоти ёмонлашганлиги, 22, 74 гектари сизот сувлари сатҳини кўтарилиб кетганлиги, 21,23 гектари шўрланиб кетганлиги аниқланди. Демак, бундай салбий жараёнларни бартараф этиш ушбу майдонларни қишлоқ хўжалиги айланмасига қайтаришга имкон берадиган.

Хулосалар. Суғориладиган ерлардан фойдаланишни ташкил этиш тизимида кейинги йиллари қишлоқ хўжалиги билан саноатни бирлашиши негизда вужудга келаётган турли ихтисосликлардаги агрокластерлар муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда. Аммо бундай агрокластерларни ташкил этишда уларни

хуқуқий мақомини белгилаш, ривожланишга мойилларини аниқлаш борасидаги кенг қамровли назария ва қонунчиликни тўлиқ шаклланмаганлиги сабабли уларни истиқболга ривожлантириш қатор қаршиликларга дуч келмоқда.

Ер кадастри, хусусан ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатига олиш, ерларни миқдорий ва сифат ҳисобини юритиш, ерларни баҳолаш ишларининг маълумотлари суғориладиган қишлоқ хўжалиги ерларидан фойдаланишни оқилона ва самарали ташкил этишда бирламчи, бошланғич маълумотлар сифатида қўлланилади. Бунда рўйхатга олиш маълумотлари суғориладиган минтақада ташкил этиладиган ҳар қандай ердан фойдаланувчининг ер участкасига бўлган ҳуқуқини таъминласа, ерларнинг миқдорий ҳисоби маълумотлари ҳақиқий фойдаланилаётган ер майдонлари тўғрисида, ер баҳолаш маълумотлари эса суғориладиган ерлардан фойдаланишни ташкил этишнинг қатор иқтисодий ва ижтимоий масалаларини ижобий ҳал қилишда зарур бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 4-мартдаги “Қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи туманларнинг 2025-2030 йилларга мўлжалланган ер тузиш чизмаларини ишлаб чиқиш тўғрисида”ги 111-сонли қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий ҳисобот, Тошкент, Кадастр агентлиги, 2024. 92 б.
3. Тураев Р.А. Ер мониторинги. Ўқув қўлланма. Тошкент, “Lesson Press” МЧЖ, 2022, 161 б.
4. Б.Н.Инамов. Суғориладиган ерлардан самарали фойдаланишни ташкил этишнинг илмий ва услубий жиҳатлари // Хоразм маъмун академияси ахборотномаси – 1/1-2025. Хоразм – 2025. Б. 94-96.
5. Inamov B.N. Introduction of an automated information system of arable land conservation based on innovative technologies // «Sustainable Agriculture» Scientific and technical journal // TIAME. - Tashkent, 2020. - №4(8).2020. P. - 10-12..
6. Инамов Б.Н., Бабажанов А.Р. Ер ресурсларидан оқилона фойдаланишни ташкил этишда инновацион ёндашув // «Агроилм» «Ўзбекистон қишлоқ ва сув хўжалиги» журнали илмий иловаси. - Тошкент, 2019. №3(59). Б. - 87-88.